

УДК 65.011.56

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ПРИБУТКУ

Зінченко О.А., к.е.н, доцент
Криворізький технічний університет

У статті відображено формування рівнів якості прибутку а також методичні підходи до визначення ключових показників результатів, витрат і ефективності діяльності підприємства, що враховують особливості підприємницької діяльності і інтерес в ній власників капіталу.

The formation of profit quality degrees, also the technique methods to the definition of the basic results parameters, expenses and activity of the enterprise efficiency, which take into account the peculiarities of the business and capital proprietors interest in it are considered in the article.

Вступ. Визначення результативності підприємства є важливим елементом управлінської діяльності, метою якої є досягнення стабільного становища підприємства та основою для розробки заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності. Крім того, важливим елементом, що є основою стійкої конкурентоспроможності підприємства та ґрунтується на активній інноватизації підприємств, є високий рівень якості прибутку. Тому питання розробки методологічних підходів до оцінки якості прибутку, а також удосконалення методологічного інструментарію щодо визначення результативності підприємства є актуальними в умовах зростаючої конкуренції.

Аналіз досліджень. Питанню визначення сутності, ролі та функцій прибутку як загальновищого результату діяльності присвячено праці значної кількості вітчизняних та зарубіжних економістів.

Так, в роботах [1, с. 289; 2, с. 187; 3, с. 305] прибуток визначається як основний мотив діяльності підприємств.

Автори роботи [4, с. 173] відзначають, що прибуток характеризує кінцевий результат діяльності, його отримання є обов'язковою умовою розширеного відтворення підприємства, забезпечення самофінансування та зміцнення його конкурентоспроможності на ринку.

Бланк І.О. у роботі [5] розглядає роль прибутку підприємства в умовах ринкової економіки. При цьому наводяться такі положення: "1. Прибуток підприємства є головною метою підприємницької діяльності. 2. Прибуток підприємства створює базу економічного розвитку держави в цілому. 3. Прибуток підприємства є критерієм ефективності конкретної виробничої (операційної) діяльності. 4. Прибуток є основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його розвиток. 5. Прибуток є головним джерелом зростання ринкової вартості підприємства. 6. Прибуток підприємства є найважливішим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства. 7. Прибуток є основним захисним механізмом, що захищають підприємство від загрози банкрутства." [5, с. 11-16].

З іншого боку характеризується прибуток в роботі [6], де стверджується, що "мотив отримання лише прибутку, хоча і вважається міцним і практичним, насправді зовсім не практичний, тому що стає причиною підвищення цін для споживача і зменшення заробітної плати. Унаслідок цього він постійно звужує ринок збуту і зрештою придушує сам себе" [6, с. 58]. Щодо значення прибутку у цій роботі відмічено наступне: "Принцип обслуговування вимагає, щоб розмір прибутків визначався розмірами необхідного відновлення і розширення. Межі прибутку рухливі, але ж вони – межі... Побоюватися потрібно таких підприємств, які не ростуть, бо це значить, що вони не роблять послуг і є безперспективними" [6, с. 61].

Щодо функцій прибутку погляди різних науковців теж не є однозначними. Багато зарубіжних та вітчизняних економістів наполягають на позиції, що сутність прибутку, виявляється через функції, які він виконує [7, с. 166, та 8, с. 329-330]. При чому з класичних поглядів основними функціями прибутку є такі:

- 1) прибуток характеризує одержаний економічний ефект від діяльності підприємства;
- 2) стимулююча функція;
- 3) функція формування бюджетів різних рівнів.

Згідно з поглядами А. Бабо, прибуток підприємця виконує чотири функції: вимірює успіхи діяльності; є джерелом коштів для фінансування подальшого розвитку; є винагородою власнику капіталу; є потенційною основою прийняття рішень про здійснення інвестицій [9, с. 87].

Сучасні українські економісти Гриньова В.М. і Корда В.О. виокремлюють такі функції прибутку:

- прибуток є показником доходності діяльності підприємства;
- прибуток здійснює стимулюючу функцію, так як у ринковій економіці він є джерелом приросту власного капіталу, джерелом відновлення основних фондів та продукції, джерелом соціальних благ для членів трудового колективу;
- прибуток є джерелом формування бюджетів всіх рівнів, так як він поступає у бюджет у вигляді податків, а також економічних санкцій [10, с. 132].

Отже, більшість авторів вважають прибуток основним результатом діяльності. Нами вище відзначені лише декілька напрацювань економістів, що присвячені розгляду питань, пов'язаних з роллю та функціями прибутку. Однак, розглядаючи вищенаведені та інші наукові дослідження, нами встановлено, що акцент у вивченні питань, пов'язаних з прибутком, ставиться на його кількісних показниках, практично у всіх цих роботах характеризується лише величина прибутку. Якісна характеристика прибутку є не дослідженою економістами на даний момент. Лише у незначній кількості економічних робіт [5, с. 25, 501] відзначається існування поняття "якість прибутку". Ще менше науково-літературних праць має посилання на окремі аспекти визначення і вимірювання якості прибутку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який процес і, зокрема, виробничий, зорієнтований в своїй основі на економічну ефективність. Тому якість прибутку, з одного боку, відображає кількісну оцінку, а саме величину результату діяльності підприємства згідно з поставленою метою, а з другого боку, – якісну характеристику такого результату.

В ринковій економіці прибуток є основним показником оцінки роботи будь-якого підприємства.

Це вимагає від менеджменту підприємства перманентного вирішення цілої низки важливих питань, про те яку саме модель господарювання вибрати, скільки потрібно інвестувати в виробництво в інтересах поточного і перспективного розвитку, яку систему ціноутворення і матеріального стимулювання працівників впровадити на підприємстві, як оптимізувати вартість джерел фінансування тощо.

На етапі прогнозування величини прибутку підприємства розглядається, як правило, декілька варіантів його отримання. Збільшуючи одні та зменшуючи інші параметри розвитку підприємства, знаходиться такий варіант господарювання, який забезпечує ефективне використання основних виробничих фондів, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів підприємства. Керівництво підприємства за рахунок таких дій хоче отримати не просто якусь конкретну величину прибутку, а й вищий рівень його якості. Сутність категорії "якість прибутку" трактується нами таким чином: "Якість прибутку" – це комплексна якісно-кількісна характеристика прибутку підприємства, що пов'язана з його формуванням, розподілом та використанням і комплексною економічною оцінкою впливу на нього сукупності різних чинників і рівня використання економічних ресурсів підприємства [11]. Мета оцінки якості прибутку – визначити оптимальне формування і розподіл прибутку підприємства і на цій основі забезпечити:

- 1) раціональність джерел фінансування розвитку виробництва;
- 2) інноватизацію підприємства;
- 3) поточну і стратегічну конкурентоспроможність підприємства.

Таке визначення категорії "якість прибутку" з позиції якісної оцінки показує, що вона є похідною величиною від соціально-економічних і техніко-технологічних умов розвитку підприємства; тобто, наприклад, чим вище рівень інноватизації виробництва і краща система його організації та управління, тим вищою при інших рівних умовах буде якість прибутку.

На практиці якість прибутку відображається, в першу чергу, в його організаційно-технічному рівні і якості кадрів. Але для того, щоб високі кадровий, технічний та технологічний потенціали реалізувати з максимальною ефективністю, потрібно, щоб на підприємстві була сформована оптимальна система соціально-економічних відносин, яка гармонійно відображає інтереси всіх груп робітників на підприємстві і дозволяє досягти найкращого рівня використання всіх виробничих ресурсів. Кількісна оцінка якості прибутку підприємства представляє собою систему показників, яка представлена відповідно абсолютними, структурними і індексними показниками. І вони будуть розглянуті в подальших дослідженнях.

Важливо також відзначити, що рівень якості прибутку здебільшого залежить від типу інноваційних заходів, що впроваджуються на підприємстві, що схематично можна відобразити таким чином (рис. 1).

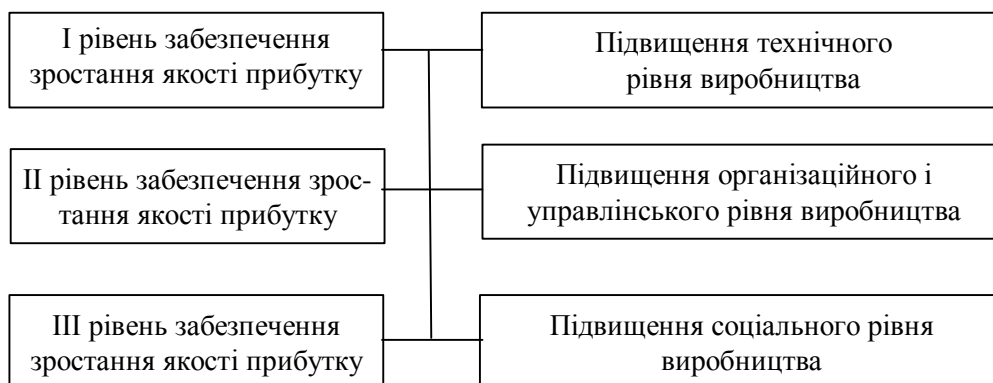


Рис. 1. Рівні забезпечення зростання якості прибутку підприємства

Як видно із рис. 1, першим рівнем забезпечення зростання якості прибутку підприємства пропонуємо вважати заміну основних фондів, впровадження нових технологій, що спричиняє різке, стрибкоподібне зростання продуктивності праці та суттєве підвищення техніко-економічного рівня.

Другим рівнем забезпечення зростання якості прибутку підприємства доцільно вважати впровадження організаційних інноваційних заходів, спрямованих, в першу чергу, на якість управління.

Третій рівень забезпечення зростання якості прибутку підприємства представляє собою заходи, спрямовані на мотивацію персоналу, зазвичай не потребують великих витрат на їх впровадження.

Як показали опитування спеціалістів-практиків, що спеціалізуються на впровадженні інновацій на великих підприємствах, найбільш вагомий та значний вплив на величину та якість прибутку мають саме заміна основних фондів та впровадження нових технологій.

Використовуючи такі методи дослідження, як експертний метод та метод екстраполяції, нами встановлені такі значення питомої ваги технічних, організаційно-управлінських та соціальних інноваційних заходів, що можна віднести до перелічених нами вище рівнів забезпечення зростання якості прибутку (рис. 2). Наведені методи дослідження, як відомо, мають значний рівень неточності (спеціалістами доведено, що цей рівень становить в середньому 5-7 %), однак вони, по-перше, є достатньо точними для того, щоб підтвердити запропоновані нами положення про визначення найвагоміших елементів формування якості прибутку, а по-друге, вони є відносно дешевими.

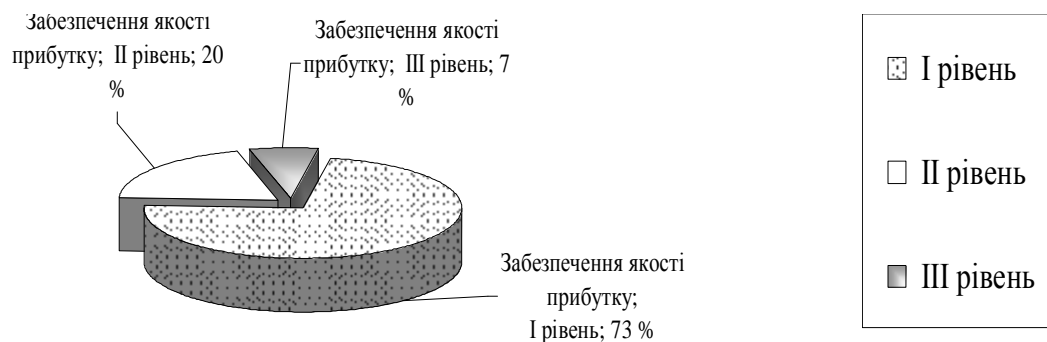


Рис. 2. Питома вага інноваційних заходів, що спрямовані на забезпечення зростання якості прибутку I-III рівнів

Економічні вигоди власника на різних етапах розвитку підприємства характеризуються величиною прибутку, власного капіталу та ринкової вартості підприємства. Етапи і форми трансформації та акумулювання прибутку підприємства можна виразити таким чином: прибуток підприємства є основою збільшення власного капіталу підприємства, який, в свою чергу, формує ринкову вартість підприємства. Всі ці категорії у системі покликані задовольняти економічні вигоди власника (власників) підприємства на різних етапах його розвитку. При цьому ключовим критерієм прийняття управлінських рішень є максимізація економічних вигод власника.

На наш погляд, потрібно відмітити важливий методологічний момент, що не власний капітал і не ринкова вартість підприємства самі по собі є результатами діяльності підприємства. Результатами при економічній оцінці діяльності підприємства виступають величини їх приросту, а саме – приріст власного капіталу та приріст ринкової вартості підприємства. В такій аргументації виходимо з того, що для власника (власників) підприємства власний капітал і ринкова вартість підприємства є об'єктивними та взаємопов'язаними формами реалізації його інвестованих коштів. Головна мета вкладання коштів власником в те чи інше підприємство – це реалізація своїх економічних інтересів (отримання економічних вигод) через якомога більше нарощення власного капіталу і ринкової вартості підприємства, і тим самим і своїх власних доходів. Тому результатом для нього буде тільки приріст цих показників (при інших рівних умовах).

При цьому результат у вигляді приросту ринкової вартості підприємства важливий особливо тоді, коли власник планує його продати на ринку капіталів (в такому випадку робиться попередня оцінка вартості бізнесу (фірми)). Важливість результату у вигляді приросту власного капіталу викликана тим, що він є ключовим поточним індикатором інтересів власників, а також тим, що саме приріст власного капіталу в подальшому впливає на розмір прибутку і безпосередньо формує головний ринковий результат (приріст вартості підприємства).

Кошти власника, вкладені в виробництво, постійно знаходяться в стадії обороту, а це означає, що йому потрібно цей оборот зробити максимально ефективним.

Прибуток підприємства представляє собою поточний відтворювальний результат, приріст власного капіталу підприємства – поточний накопичувальний результат, приріст ринкової вартості підприємства підсумковий накопичувальний результат діяльності підприємства.

Прибуток є найважливішим джерелом формування приросту власного капіталу підприємства, який, в свою чергу, є основою приросту ринкової вартості підприємства.

Ці показники визначаються величинами прибутку та зміни власного капіталу і ринкової вартості підприємства за період, що розглядається.

Результат у вигляді прибутку є поточним і відтворювальним, бо в кожному наступному періоді (точніше, році) його величина по-новому формується, розраховується і використовується.

Зовсім по-іншому характеризуються результати у вигляді приросту власного капіталу і ринкової вартості підприємства, вони є за сутністю накопичувальним результатом (якщо $\Delta BK > 0$, $\Delta PBP > 0$), бо ці прирости, що отримані в періоді, який розглядається, додаються до базового їх значення, що, в свою чергу, представляє собою величину, накопичену наростаючим підсумком за всі попередні періоди функціонування підприємства.

Так, величина зміни власного капіталу підприємства за період, що розглядається, визначається таким чином:

$$P_{BK} = BK_t - BK_{(t-1)} = \pm \Delta BK,$$

де P_{BK} – результат у вигляді приросту власного капіталу;

BK_t , $BK_{(t-1)}$ – величина власного капіталу відповідно в t -му і $(t-1)$ -му роках;

ΔBK – приріст власного капіталу.

А зростання величини власного капіталу відбувається так:

$$BK_t = BK_{(t-1)} + DBK.$$

Розрахунок величини зміни ринкової вартості підприємства за період, що розглядається, визначається таким чином:

$$P_{PBP} = PBP_t - PBP_{(t-1)} = \pm DPBP,$$

де P_{PBP} – результат у вигляді приросту ринкової вартості підприємства;

PBP_t , $PBP_{(t-1)}$ – величина ринкової вартості підприємства відповідно в t -му та $(t-1)$ -му роках його оцінки;

$DPBP$ – приріст ринкової вартості підприємства.

Формула зростання (накопичення) ринкової вартості підприємства буде такою:

$$PBP_t = PBP_{(t-1)} + DPBP.$$

Від'ємні величини показників ΔBK і ΔPBP визначають величини їх збитків для власника (власників):

$$-DBK = Z_{BK},$$

$$-DPBP = Z_{PBP},$$

де Z_{BK} – збитки для власника (власників) від зменшення величини власного капіталу,

Z_{PBP} – збитки для власника (власників) від зменшення величини ринкової вартості підприємства.

Висновок. Таким чином, представлені методичні підходи до визначення ключових показників результатів, витрат і ефективності діяльності підприємства дозволять більш обґрунтовано оцінити особливості підприємницької діяльності і інтерес в ній власників капіталу та інших зацікавлених осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ансофф И. Стратегическое управление. – С.Пб.: Питер, 1993. – 487 с.
2. Базаров Г.З., Беяева С.Г., Белых Л.П. Теория и практика антикризисного управления: Учебник для вузов. – М.: Закон, "ЮНИТИ", 1996. – 469 с.
3. Градов А.П., Кузин П.Р. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой. – С.Пб.: Спец. лит., 1996. – 510 с.
4. Полянський А.Н. Економіка підприємств. – К.: ЦУЛ, 2003. – 220 с.
5. Бланк И.А. Управление прибылью. – 2-е изд., расш. и доп. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. – 752 с.
6. Форд Г. Сегодня и завтра. – М.: "Юниверс", 1995. – 159 с.
7. Эванс Дж. Р., Берман Б., Маркетинг: Сокр. пер. с англ. / Науч. ред. Горячев А.А. – М.: Экономика, 1990. – 350 с.
8. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента: Учеб. пособ. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 480 с.
9. Бабо А. Прибыль: Пер. с фр. / Общ. ред. и коммент. В.И. Кузнецова. – М.: ОА Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1993. – 176 с.
10. Гриньова В.М., Корда В.О. Фінанси підприємства: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2004. – 242 с.
11. Турило А.М., Зінченко О.А. Методологічні і практичні питання щодо визначення і оцінки якості прибутку підприємства // Вісник Полтавського НТУ. – 2007. – № 12. – С. 41 – 52.
12. Турило А.М., Зінченко О.А. Теоретико-методологічні підходи щодо визначення прибутку підприємства як фінансової категорії // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3. – С. 32 – 41.